

ГОДИШНИК НА СТУДЕНТИТЕ ПО СОЦИОЛОГИЯ
АСОЦИАЦИЯ НА СТУДЕНТИТЕ ПО СОЦИОЛОГИЯ В СУ
КАТЕДРА СОЦИОЛОГИЯ, ФИЛОСОФСКИ ФАКУЛТЕТ
СУ „СВ. КЛИМЕНТ ОХРИДСКИ“
Том 5, 2008-2009

НАЧИНИ НА (РЕ)КОНСТРУИРАНЕ НА СОЦИАЛНОТО ПРОСТРАНСТВО. СЛУЧАЯТ ДРАГАЛЕВЦИ

АСЕН АЛЕКСИЕВ

Курсова работа по дисциплината "Социология на социалните неравенства"

Ръководител: гл. ас. д-р Светла Маринова

Забележителното изследване на американския учен Ъ.Сандърс върху спецификата на Драгалевци сякаш днес поставя повече въпроси за анализиране,отколкото отговори. Съсредоточил своите наблюдения основно през 30-те години на XX в.,Сандърс разкрива живота на едно типично българско село, което не се различава особено по нрави, обичаи и практики на живот от останалите по това време. И въпреки че моят анализ ще бъде разположен изключително в съвременния контекст на квартала, то историческата справка от неговата книга може да послужи за един ориентир, както във времев, така и в социален аспект. Ще маркирам главните точки от нея, които по някакъв начин са свързани с по-нататъшното разгръщане на текста ми, а от друга страна така ще запозная накратко читателя с вътрешната обусловеност на квартала в годините, когато той все още е село в покрайнините на столицата.

Съставен предимно от три групи- селяни, интелектуалци и занаятчи, Драгалевци се характеризира по това време по-скоро с начина си на възпроизвеждане на утвърдени стереотипи, отколкото с процеси, бележещи някакво социално, културно или техническо развитие. В този период почитта към собствеността е издигната в култ и е всепризната ценност,от което земята за отделния селянин е всичко и той проектира живота си от това. Неговият единствен допир с града всъщност отново е по тази линия-когато той слиза в София на пазар. Социалната връзка сред селяните е много силна, а добруването между различните родове, съседства и др. е смятано за безвъпросно дадено, за нещо, което няма как да бъде нарушено. Това не е много учудващо, имайки предвид тогавашните норми и световъзприятия. А и все пак селото е наброявало не повече от 1500 жители (вж. Ъ.Сандърс, ”Село на Балканите”). Тази вътрешна хомогенност се е поддържала и от една наложила се практика сред селяните-да не се бракосъчетават извън рамките на Драгалевци. Това все пак не означава, че местните не са имали представа за живота отвън. Тази представа е идвала с ролята на интелектуалците, които са били в повечето случаи от София, а даже и чужденци. Високото им образование на фона на селяните и занаятчиите предполага и централнта им роля в живота на селото, както и заемането на ключови позиции в централните институции като община, училище, църква и др. Въпреки сериозния си потенциал за влияние,Сандърс отбелязва малката степен на възприемчивост и въздействие в общуването с останалите. Времето, както пише изследователят, сякаш тече по свой ход и отвъд местното, затова когато той стъпва за втори път в селото, вече в средата на 40-те, маркира учудваща промяна във всяка сфера на обществения живот. Това всъщност е и моментът,който слага началото на една трансформация, която ще очертае

траекториите на промяна през следващите десетилетия. От 1939 Драгалевци официално е обявен за софийски квартал и минава под юрисдикцията на Столична община, но качествено изменение се случва на ниво социо-икономически живот. Сред местните вече ясно се откроява забогатяване и повишаване на жизнения стандарт, увеличаване на имущественото състояние, съпроводено със значително разрастване на квартала. Тогава се наблюдават и първите форми на разпадане на хомогенността и вътрешната кохерентност на квартала. Цената на земята за 1 година се покачва от 35 на 350 лв за кв.метър, като голяма част от собствениците ѝ вече имат софийски произход. Изследователят за жалост не е описал протичането на този процес в историческа рамка, но пък е положил основите така, че от края на неговото изследване да започне социологическия анализ.

Драгалевци не се отклонява от мащабите на урбанизация, които обхващат българското общество през втората половина на XX в. Урбанизация, която залага съжителството на големи маси от хора, на различни социални групи с различен произход. Това от своя страна е достатъчно условие за протичането на обединяващи, но и разграничаващи процеси сред тях. ”Няма по-добър пример как един малък град или квартал може да бъде проект на социално-класовото разделене в едно общество от урбанизирания град”, казва Г.Георгиев във своята книга „София и софиянци.1944-1989” и поставя проблема за вътрешната разнородност на модерната градска област. Вътрешна разнородност, съставена от множество социални категории и актьори, препотвърждаващи я, влизайки в антагонистични отношения или снемайки я в пълнотата на своя контакт. Главната идея, съпътстваща тази урбанизация, е случването на определена промяна на страната като цяло, на ускорена индустриализация, където водещият принцип вече е натрупване и преразпределение на капитал. Този модел се съотнася и с организация на градското пространство, което претърпява трансформация по пътя си към модернизация и задаването на нов тип устроеност.

Моментната картина на Драгалевци е доста по-различна от повечето квартали на София и тя би представлявала непълно изображение, ако не се опитаме да разберем отделните части, от които е съставена. Все пак за целите на моя анализ ще се интересувам предимно от условията и механизмите, позволяващи днес да наречем този квартал „един от най-елитните, но същевременно и квартал на контрастите” (С.Маринова, лекционен курс). Прочитът върху Драгалевци може да породи безброй тълкувания, най-вече от напълно различен характер, но за мен е важно да проследя предпоставките за това вътрешно противоречие, за типа предметни социални

отношения, изкристализиращи в дискурс на социални неравенства. Пътят към отговора на този изследователски проблем се крие единствено и само в естеството на вътрешната обусловеност на квартала и смятам, че той може да бъде разглеждан като град в града, като общество в обществото, защото колкото и близо да се намира до София, колкото и добре да описва микро-структурата на съвременното българско стратифициране, то Драгалевци остава едно непознато и сякаш отделно място.

Тероретичната рамка, на която ще стъпва моят текст, е схващането на френския социолог П. Бурдийо за това как да говорим за неравенства. Избрах този подход, защото мисля, че най-характерната черта на едно социално неравенство минава през динамиката на отношенията, които описават, а не повече през статичното им възпроизводство. Бурдийо полага неравенството като процес, процес на конструиране на неравенство, почиващо на определени възприети практики. Практики, които се извършват в социална среда и носят в себе си идеята за отличителност, за различие на другостта. Така чрез тях физическото пространство, в което е затворено едно градско пространство (в случая квартал), се изпълва и мисленето му като социално пространство става възможно, то става видимо. То става видимо и по друга линия – когато тези практики придобият колективен характер, т.е. въпреки извършването им от отделен индивид, те бележат утаени групови практики, проявления на дълго сформирани групови маниери. Именно това поражда необходимостта от проследяване жизнената траектория на всяка една група от полето на взаимодействие.

Историята на Драгалевци е събрала на първо четене напълно несъвместими социални групи, които се заселват в квартала по различно време и в различен период от политико-икономическото развитие на страната. Веднага след смяната на режима през 40-те той става притегателно място за т.нар. номенклатура, т.е. висшите дейци на комунистическата партия. По данни на Сандърс те са и първия „чужд“ елемент в хомогенното тяло на Драгалевци преди тези години. Наравно с изявените партийни представители малко след това се появява нова група, близка по смисъл с първата, различаваща се единствено по притежанието на капитал – това е групата на интелигенцията, на носителите на културния дух в обществото. Общото между тези две социални прослойки е по-скоро демонстрирането на лукс и елитен статус, отколкото фактическото живеене там. Показателен е фактът, че те престоявали в квартала 1-2 дни от седмицата и използвали собствеността си предимно за отпих. Така може да заключим, че за дълъг период от време в Драгалевци се наблюдавало съжителство на

две групи-местните и новите елити,които обаче по никакъв начин не осъществявали допир.

Събитията от 89-та г. довеждат до сериозно разместване в социалните позиции в квартала. Това е не просто преход от една политическа система към друга, а преход от естеството на една социална тъкан към друга. Бившите соц-лидери, както и художественият елит не само губят статуса си на привилегирированост, но и техният групообразуващ признак вече не е валиден за обществената структура. В квартала се насочват все повече представители на новото социално образование- богатите, придобили благата си по „тъмен” начин, или трудно доказуем.Това е групата на сравнително младите, бързо забогатели хора, които са свързани с нелегитимна дейност, но придибиват такава с купуването си на жилище там. На този фон ролята на местните не се променя значително, те все още са там и в отношението си с промените в квартала са просто обект. Така за близо половин век от социално хомогенизиран Драгалевци става сборище на напълно противоположен по ресурси, статуси и капитали квартал. Квартал, в който съжителстват новозабогателите, старите соц-елити и местните хора. Това разслоение белжи по-дълбок процес на трансформация на българското общество, в което за половин век се измества степента на публична значимост на притежаването на определен капитал. Капиталът е изключително важен, защото той е средството, през което не само можем да мислим неравенствата между тези групи, но и ресурса за произвеждането им. Искам да кажа, че за тези години се е променила не просто обществената организация, променили са се структурообразуващите капитали, определени от базисните характеристики на нашия социум. Ако през ранния период на заселване той е предполагал значимост на културно и политическо ниво, то сега обществено призната му форма е тази на символизирането на статус, придружен с икономически капацитет. Т.е. културният и политически капитал са изтласкани за сметка на икономическия и символен. Не открих обаче никъде сведения за промяна в техническата структура на Драгалевци, затова не бих могъл да кажа как този процес е вървял с модернизиранието на квартала откъм инженерно-социална инфраструктура и законова уредба. Въвеждам тези понятия, защото смятам през тях да разгледам дискурса на неравенства, открит в прочитаната масива данни, събран от интервютата с местни, както и с експерти. Правя уточнението,че разглеждането на тези обективни фактори е невъзможно без признаването ролята на отделния индивид в тях, затова важно за мен ще бъде да открия степента на

въвлеченост , на социална приближеност на тези групи като индикатор за тяхната (не)равност.

В научната периодика има многобройни тълкувания на инфраструктурата и функциите ѝ, но за мен най-важно е предимно измерението, задаващо публичната ѝ характеристика. Инфраструктурата е публично благо и тя предоставя свободното (като достъп) експлоатиране на съставляващите я звена-път, канали и др. Това донякъде изравнява хората като имащи правото да се ползват с тези услуги, но от друга страна, както се забелязва от респондентите, е предпоставка за конструиране на отношения на неравенство. До момента, в който инфраструктурата е споделена в еднаква степен, няма проблем, но когато тя предполага установяването на различни практики, то вече нейната функция и определеност се проблематизират.

„Канализацията. Там няма канализация. Това е мисля, че определено е страшен проблем, защото не може да го водят като елитен квартал да има всичко, нали, с луксозите къщи, коли, гаражи и така нататъка, а всъщност да нямаме канализация” (респондент-местен жител).

„Значи тук улиците са ужасни, през зимата ти трябва танк за да минеш, но това всъщност е проблем само за тея като нас.”, (жител, интервю).

От пръв поглед се наблюдава ясна неконсистентност в смятането на Драгалевци за елитно и добро място за живеене, както и реалните условия, предоставени за живот. Сред местните може да се констатира дискурс на непривилегированост, когато говорят за техническото устройство на квартала. В смисъл те са обърнати едновременно към общината, като отговорник, но и към едни анонимни „ТЕ”, които сякаш са анонимни само доколкото не са видими, но пък ясно разпознаваеми, както се разкрива от данните. Състоянието на инфраструктурата (канализация, пътна мрежа...) е средство за облагодетелстване на едни социални групи за сметка на други и съдържа в себе си потенциала да бъде проводник на неравенства. Да, безспорно квартал Драгалевци не е устроен, но според мен за неравенство, произтичащо само от неудобството и непригодността от инфраструктурата не може да говорим. Нужно е да се направи следваща стъпка- а именно, това са ресурсите, с които всеки един разполага за решаването на тази трудност. Изключеността, неравенството идва тук, когато едни могат да използват капитала си, докато други остават изолирани, и не само изолирани откъм достъп до блага, ами тази изолираност се привежда до поле на действие, което не под техен контрол.

„Проблемът се решава много лесно, просто си правиш твоя улица и не те интересува какво става след тебе. Те и богатите така се оправят, заграждат си местото до тях , а ние си вървим по дупките.” (местен жител, интервю).

Този пасаж обаче провокира освен нормативната страна на проблема и един много съществен дискурс-частно и публично пространство. Правенето на собствена улица, напълно съобразена с техническите изисквания, е нарушение откъм дефиницията на публичност в модерна държава, т.е. тук се мисли като присвояване на блага от колективен характер за лично облагодетелстване. Това обаче в по-късен етап всъщност не се възприема като някакво срастване на частно-публично, а се демаскира под рамката на закона. Неравенството тук може да присъства на две линии-ако се приеме, че частна улица е подобен символ на завземане,то това препраща към множество институционални механизми на разпределение на достъп и права, а от друга страна именно заграждането на подобен обект структурира възможното поле за действие на останалите извън него, т.е. изолираните остават изолирани. Тезата ми е,че всъщност инфраструктурата не се явява пряк субект в отношенията на нервнопостоявеност в квартала, а по-скоро тя е символа на предметените отношения сред населяващите Драгалевци разнородни по ресурс и статус социални групи. Проблемът за инфраструктурата е централен за повечето респонденти, но освен негодуванието от “частните” действия за справяне, трябва да посочим и причината за наличието на подобна практика. Тази практика е просто симптом. Всъщност „наличието” на утвърдена практика е „липса” на модел за справяне на по-високо ниво. Това е законът в лицето на общината.

Законът като нормативна система има функцията на социален факт, в смисъла на действащ наиндивидуално, надколективно и в повечето случаи имащ принудителен ефект върху тях. Това е по класическото разбиране за социален факт, който въпреки обществената си проекция главно се описва през общост и всеобхватност. „Нормативният закон всъщност е образа на обществото, с неговите съставни части”, казва И.Христов и поставя въпроса за това как законовата уредба не може да се мисли извън обществените отношения и процеси (И.Христов, лекционен курс). Случаят Драгалевци е брилянтен пример за това как един закон може да послужи за обективизиране на неравенства сред отделни групи. За да разберем съдържанието на нормативното устройство,свързано с конкретния контекст,трябва да се потопим в социалната реалност там, където се реконструират битките на силите между основните актьори. Няма съмнение, че в тази битка за надмощие за облагодетелстване отново

привилегирирани са по-влиятелните ресурси. Законът е нищо друго освен влиянието на едни над други и той узаконява едни позиции за сметка на трети. Именно затова ситуации като слаба инфраструктура в Драгалевци ми се струва безпроблемна откъм решаване, когато ти притежаваш определен капитал.

„Проблемът е, че в момента няма действащ устройствен план, с който да се регулира всичко това, и през последните 15 години са се правели само частични промени на подробните устройствени планове”(общински съветник, интервю).

Така привездането на земя в регулация е по-скоро въпрос на предоговоряне и сблъсък на позиции отколкото на спазване на нормативния акт. Ролята на общината сякаш изглежда вторична и тя става инструмент за справянето с естествени пречки пред жителите на квартала. За тези, които имат ресурс, това не е пречка, а останалите отново биват прескачани и непривилегирани от позицията си.

”Законът за устройство на територията трябва да регулира тази наредба, но той всъщност се ограничава към кръга от заинтересовани” (експерт, интервю). Това, разбира се, са богатите, които имат възможността да издигнат своя къща, да построят инфраструктура на място, което впоследствие се „дарява” за безвъзмездно ползване на общината. Очастновяването или „частната”улица се явява разрыв в социалното пространство и то според мен има по-голямо значение като такова, отколкото като нарушаване на закона. Процесът разкрива липсата на ясна стратификация в населеното място, както и общност, обединена на базата на общ признак, с издигнати и защитени групови интереси.

Нещо повече- в този квартал не може да се открият не просто групови интереси, ами и прояви на колективни инициативи и съюзявания. Инициативата е изключително индивидуално начинание, което не е положено в условията на съвместен живот със съграждани (не е общо действие).

„Тях почти не ги виждаме, в смисъл, виждаме ги, ама когато са в колите си. Даже до домовете им не може да се припари, защото охраната ще те спре и може да имаш неприятности.” (местен жител, интервю) Показва контакта на отделните групи в квартала. През целия прочит на интервютата под „Тях” се има предвид новите богати, собствениците на „частните” улици и къщите върху зелени площи. Това е така, защото в този дискурс се възпроизвежда само представа, а не знание. Представа, която се възпроизвежда двупосочно- от самите богати, а и от останалите, които предпочитат да се наричат през категории като почтеност и нормалност. Навсякъде обаче става видимо негативното отношение на местните към по-заможните. Тези взаимоотношения между

тях, т.е. няма взаимоотношения, а взаимоотносяне, е основано на някакви колективни фантазии (в смисъла на представи), защото до степента, в която то е опосредено, то не е съ-преживявано. Новите богати са разпознавани през символи (колата, къщата и камерите пред нея) ,чрез които те се самозатварят, но биват и изолирани от нежеланието на останалите да общуват с тях. Смятам,че една от причините да се прокарва нишка на патос и достойнство когато един местен говори за непознатите мутри, е чувството на издигане на своеобразен капитал от по-дългото си пребиваване в Драгалевци. Неравенството обаче е отношение на динамичност и пре-утвърждаване, като самото не(признаване) на ресурсите на богатите е ново съотнасяне и съизмерване с тях. Това е така, защото в квартала (не само в този) има признаване на общ признак и значението му, независимо от социалния произход или статус, влияе на поведението на всеки един. Голяма роля изиграва тук и конкретното социално, културно и политическо съотношение на капиталите в една страна, но за българското общество и анализирания предмет е важно, че общо значимото е налично за притежателите, докато неимащите го остават изтласкани от определен социален ред и живот, но преживявайки го като значимо. Например азбучният пример за Драгалевци: беден-богат. Опозиция, в която да си богат е значимо, докато бедният остава неравен, съзнавайки, че значимото в такова общество е полярният полюс- богатият.Точно затова групата на местните се преживява като непривилегирована, но така и утвърждава позицията на другата група, бележеща отношение на неравенство, по смисъла на Елиас. Това е моментът, когато може да говорим за неравенство в най-чиста форма, т.е. богатите (въпреки че са стигматизирани) имат съюзник в лицето на вътрешната нагласа на останалите за малоценност и непризнатост, като именно това преживяване на отношението от тяхна страна задава рамката на неравенството между тях (Elias&Scotson, ”The Established and outsiders”). Стремез към наподобяване, несъзнателно признаване властовата позиция на едни от други- няма по-добър път, по който неравенството да се превърне в устойчива структура.

Литература:

Г.Георгиев „София и софиянци.1944-1989”

Ъ.Сандърс ”Село на Блаканите”

Elias, Scotson ”The Established and outsiders”

Масив интервюта